

miştir. Bunlardan başka diğer kadîm ve müvellid meseller, çeşitli yer, yöre ve şehirlerin halk meselleri hakkında, ayrıca peygamber, şair, filozof ve bilge şahsiyetlere ait hikmet ve mesellere dair derleme, açıklama, neşir ve bilimsel veya mukayeseli inceleme şeklinde eski yeni çok sayıda çalışma yapılmıştır (Ahlwardt, VII, 627-628, nr. 8729; Sellheim, bk. bibl.; M. Ebû Sûfe, s. 29-37; Abdülmeccid Katâmiş, s. 39-120; Emîl Bedî' Ya'küb, I, 73-219). Çağdaş yazarlardan Emîl Bedî' Ya'küb'un *Mevsû'atü emşâli'l-'Arabî* (I-VII, Beyrut 1415/1995, I. cildi incelemidir) ve *Mevsû'atü'l-emşâli'l-Lübnâniyye'si* (I-III, Beyrut 1989), Afif Abdurrahman'ın *Mu'cemü'l-emşâli'l-'Arabiyyeti'l-ka-dîme'si* de (I-II, Riyad 1405/1985) önemli eserlerdendir. M. Ebû Sûfe, Abdülmeccid Katâmiş, Abdülmeccid Âbidîn'in çalışmaları meselleri çeşitli yönlerden bilimsel olarak incelemektedir.

Batı'da Arap mesellerine dair inceleme, derleme, neşir, karşılaştırma vb. şekildeki çalışmalar, Joannes Drusius'un 1591'de 200 Arap meselini ele aldığı *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum*'u ile başlamış (2. bs., Leiden 1612), bunu Thomas Erpenius'un *Proverbiorum Arabicorum Centuriae duae*'u (Leidae 1615) ve *Locmani Sapiientis*'i (Leidae 1615), J. Hambroeus'un *Proverbia Arabica*'sı (Paris 1632) gibi çok sayıda çalışma izlemiştir. Çağdaş yazarlardan Rudolf Sellheim'in *Emşâlü'l-'Arabiyyeti'l-ka-dîme'si* (Ar. trc. R. Abdüttevâb, Beyrut 1391/1971) önemli eserlerdendir (Arap mesellerine ilişkin Batı'da yapılan çalışmalar için bk. bibl.; Sellheim, s. 13-20; Emîl Bedî' Ya'küb, I, 247-251).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mşl" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "mşl" md.; *Nouveau Larousse illustrée*, Paris, ts., "Pénélope", "Sisyphé" md-leri; Mufaddal ed-Dabbî, *Emşâlü'l-'Arab* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1401/1981, neşredenin girişi, s. 5-6, 36-44; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emşâl* (nşr. Abdülmeccid Katâmiş), Beyrut 1400/1980, neşredenin girişi, s. 17-22, ayrıca bk. tür.yer.; Ebû Hâtım es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mu'ammerin* (nşr. I. Goldziher), Leiden 1899, s. 8-24, 61-63; Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhîr* (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî - M. Ali en-Neccâr), Kahire 1380/1960, neşredenin girişi, s. d-h; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*, III, 76-80; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IV, 36; Hamza el-İsfahânî, *ed-Dürretü'l-fâhire* (nşr. Abdülmeccid Katâmiş), Kahire 1971-72, I-II, tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 152; Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretü'l-emşâl* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm - Abdülmeccid Katâmiş), Kahire 1384/1964, I, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 1-y; Seâlibî, *Şimârü'l-kulûb* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1985,

s. 39-46; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (nşr. M. M. Abdülhamîd), I-II, tür.yer.; Zemahşerî, *el-Fâ'ik*, I, 225; Ebû'l-Mehâsin M. b. Ali el-Abderî eş-Şeybî, *Timsâlü'l-emşâl* (nşr. Es'ad Zübeyân), Beyrut 1402/1982, neşredenin girişi, I, 55-57; ayrıca bk. tür.yer.; İbşîhî, *el-Müstetraf*, Kahire 1320, s. 27 vd.; Hasan el-Yüsî, *Zehrü'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-hikem* (nşr. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar), Dârülbeyzâ 1401/1981, I, 19-57; ayrıca bk. tür.yer.; Grünbaum, *Neue Beiträge zur Semitischen Sagenkunde*, Leiden 1893, s. 40-49; Ahlwardt, *Verzeichniss*, VII, 627-628, nr. 8729; O. Eissfeldt, *Der Maschal im Alten Testament*, Giessen 1913, tür.yer.; J. Barth, "Arabisches parallelen zu den proverenien", *Festschrift D. Hoffmann*, Berlin 1914, s. 38-45; W. Bonser - T. A. Stephens, *Proverb Literature*, Londres 1930, s. 355-368, 394-398; R. Sellheim, *Die klassisch arabische Sprichwörter-sammlungen, insbesondere die des Abu Ubaid*, La Haye 1954, s. 8-20, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *el-Emşâlü'l-'Arabiyyetü'l-ka-dîme* (trc. ve nşr. Ramazan Abdüttevâb), Beyrut 1391/1971, s. 21-35, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "On the Kitâb al-amşâl of al-Yüsî", *Oriens*, XXXI (1988), s. 357-359; a.mlf., "Maḥal", *EP* (Fr.), VI, 805-815; A. Bloch, "Zur Altarabischen Sprichdichtung", *Westöstliche Abhandlungen*, Wiesbaden 1954, s. 181-234; Abdülmeccid Âbidîn, *el-Emşâl fi'n-neşri'l-'Arabiyyi'l-ka-dîm*, Kahire 1375/1956, tür.yer.; O. E. Moll, *Sprichwörter Bibliographie*, Frankfurt 1958, s. 482-502, 573; a.mlf., "Über die ältesten Sprichwörter-sammlungen", *Proverbi-um*, VI, Columbus-Ohio 1966, s. 113-120; Enis Füreyyha, *Ahikâr hakîm mine's-şarkı'l-edne'l-ka-dîm*, Beyrut 1962, tür.yer.; S. D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1968, s. 361-379; J. M. Sasson, *Oriental wisdom, Six Essays of the Sapiental Traditions of Eastern Civilisations*, Massachusetts 1981, s. 1-131; M. Ebû Sûfe, *el-Emşâlü'l-'Arabiyye ve meşâdiruhâ*, Amman 1402/1982, tür.yer.; Abdülmeccid Katâmiş, *el-Emşâlü'l-'Arabiyye*, Dımaşk 1988, tür.yer.; Emîl Bedî' Ya'küb, *Mevsû'atü'l-emşâli'l-Lübnâniyye*, Beyrut 1989, I, 15-76; ayrıca bk. tür.yer.; Şevki Dayf, *el-'Asrû'l-Câhîlî*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 404-409; E. Rehatsek, "Some Parallel Proverbs in English, Arabic and Persian", *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, XIV, Bombay 1878-80, s. 86-116; C. Brockelmann, "Alt-türkistanische Volkswisheit", *Ostasiatische Zeitschrift*, VIII, Berlin 1920, s. 50-73; a.mlf., "Maḥal", *El* (Fr.), III, 461-464; R. Jente, "German Proverbs from the Orient", *Publications of the Modern Language Association of America*, XLVIII (1933), s. 17-37; Ch. A. Ferguson - J. M. Echols, "Critical Bibliography of Spoken Arabic Proverb Literature", *Journal of American Folklore*, LXV/255, Boston-New York 1952, s. 67-84; R. Blachère, "Contribution à l'étude de la littérature proverbiale", *Arabica*, I/1, Leiden 1954, s. 53-83; S. P. Brock, "A Piece of Wisdom Literature in Syriac", *JSS*, XIII (1968), s. 212-217; W. P. Zenner, "Ethnic Stereotyping in Arabic Proverbs", *Journal of American Folklore*, LXXXIII, Boston-New York 1970, s. 417-429; T. Fâhd, "Psychologie animale", *Revue de synthèse*, LXI-LXII, Paris 1971, s. 5-43; LXV-LXVI (1972), s. 43-63; LXXV-LXXVI (1974), s. 233-236; XCII (1978), s. 307-356; Abdühâdî el-Fuâdî, "Baḥş fi'l-emşâli'l-'Irâkiyye", *Sumer*, XXIX, Bağdad 1973, s. 83-106; XXX (1974), s. 27-46;

Yûsuf İzzeddin, "et-Ta'bîr 'ani'n-nefs fi'l-emşâli'l-'Arabiyye", *MMilr*, XXXI/1, Bağdad 1400/1980, s. 149-167; D. Gutas, "Classical Arabic Wisdom Literature", *JAOS*, CI (1981), s. 49-86.

İSMAİL DURMUŞ

□ HADİS. Hadis literatüründe Hz. Peygamber'in meselleri "emsâlü'l-hadîs" tabiriyle ifade edilir. Resûlullah, Arapça'yı mükemmel konuşan bir toplumda doğup büyüdüğü için bu dilin inceliklerine vâkıftı. Zaman zaman meseller söyler, gereğinden fazla konuşmaktan ve yapmacık tavırlardan hoşlanmazdı (Tirmizî, "Birr", 71). Abdullah b. Amr b. Âs'ın Resûl-i Ekrem'den 1000 mesel öğrenip ezberlediğini söylemesi (*Müsned*, IV, 203) bu mesellerin çokluğunu göstermektedir.

Hadislerde meseller başlıca iki şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri, anlaşılması zor konuların Kur'an-ı Kerîm'de olduğu gibi mukayeseye dayanan temsille anlatılmasıdır. Meselâ Allah Teâlâ'nın Peygamber'i vasıtasıyla gönderdiği ilim ve hidayet in toprağa düşen bol yağmura benzediğini ve bu yağmur karşısında insanların üç kısma ayrıldığını, bazılarının yağmur suyunu emen ve bol nebat bitiren iyi cins toprağa, bazılarının suyu içine çekmeyip başkalarının istifadesi için tutan killi toprağa, bazılarının da yağmur suyundan kendisi faydalanmadığı gibi başkalarının da istifadesine imkân vermeyen kaygan toprağa benzediğini ifade etmesi (Buhârî, "İlim", 20; Müslim, "Fezâ'il", 15) bu şeklin en tanınmış örneklerinden biridir. Genellikle "meselü..." kelimesiyle başlayan ve Kur'an'ın maksat ve hedeflerine uygun olan bu tür emsale bir başka örnek olarak hastalık ve sıkıntılar içindeki mümini rüzgârın estiği tarafa kolayca yatan, fakat kırılmayan yeşil ekine, Hak'tan yüz çeviren kötü kimseyi de şiddetli rüzgârın bir defada söküüp attığı dağ servisine benzeten hadis zikredilebilir (Buhârî, "Merdâ", 1; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikin", 59, 60). Bu tür hadisler *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kaynaklarında dağınık halde bulunmaktadır. Tirmizî bunlardan on dördünü "Ebvâbü'l-emşâl 'an Resûlillâh" başlığı altında bir araya getirmiştir ("Edeb", 76-82).

Hadislerde görülen ikinci tür meseller, veciz konuşma özelliğine sahip olan Hz. Peygamber'in (bk. CEVÂMİU'İ-KELİM) darbimesel halinde yaygınlaşan özlü sözleridir. Onun Huneyn Gazvesi'nde savaşın şiddetlendiği anda söylediği, "Bu tandırın kızıştığı zamandır" sözü ile (Müslim, "Cihâd", 76) "İktisat eden muhtaç olmaz"

(*Müsned*, I, 447); “Öyle söz vardır ki dinleyene sihir gibi tesir eder” (Buhârî, “Tıb”, 51; Müslim, “Cum’â”, 47); “Mümin aynı yılan deliğinden iki defa sokulmaz” (Buhârî, “Edeb”, 83; Müslim, “Zühhd”, 63); “Utanmadıktan sonra istediğini yapabilirsin” (Buhârî, “Enbiyâ”, 54) meâlindeki hadisleri bu türün belli başlı örnekleridir. Resûl-i Ekrem’in söylediği emsalin bir kısmının mefhum olarak daha önce Araplar tarafından bilindiği düşünülebilir. Onun zamanı zaman ünlü Arap şairlerinin dillerde dolaşan bazı beyitlerini veya bu beyitlerin bir bölümünü mesel yerinde kullandığı da görülmektedir. Tarafe b. Abd’in, “Azık vermediğin kimse sana haberler getirir” mısraı (*Müsned*, VI, 31, 146; Tirmizî, “Edeb”, 70) bu tarz kullanımın örneklerinden biridir.

Sahâbe ve tâbiinden bazılarının mesel haline gelmiş sözleri bulunmakla beraber (İbn Düreyd, s. 36-55; Seâlibî, s. 28-35; Abdülmecîd Katâmiş, s. 169-174) bunlar Câhiliye devrinde söylenen mesellere nisbetle oldukça azdır. Bu durum, müslümanların Kur’an ve hadislerdeki mesellere büyük önem verip onlarla yetinmesi ve ancak nâdir hallerde mesel kullanma ihtiyacı duyması ile açıklanabilir. Hulefâ-yi Râşidîn içinde en çok meseli bulunan Hz. Ali’dir. Muallim Nâci onun mesellerinden 280 kadarını derleyerek *Emsâl-i Ali* adıyla Türkçe’ye çevirmiştir (İstanbul 1303). Hz. Ali’nin bazı meselleri şöyledir: “Kanaatkârda gam olmaz”; “İlmin kemali hilim iledir”; “Dindar olan kurtulur”; “İlim her rütbenin üzerinde bir rütbedir”. Bunun yanında, “Bülbülün çektiği dili belâsıdır” atasözünün bir nevi karşılığı olmak üzere Hz. Ebû Bekir’in söylediği, “Belâ söz söylemeye dayalıdır”; Hz. Ömer’in, “Sevgin yük olmasın, öfken yok etmesin” ve evini kuşatan âsiler yüzünden ıstırabının son dereceye vardığını anlatmak üzere Hz. Osman’ın Hz. Ali’ye yazdığı mektuptaki, “Kolan sıyrılp devenin memelerini geçti” sözleri meşhur birer mesel olmuştur. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes’ûd, Muâviye b. Ebû Süfyan ve Amr b. Âs gibi sahâbilerin de emsal tarzında sözleri vardır.

Emsâlü’l-hadîse Dair Eserler. 1. Ebû Arûbe, *el-Emsâlü’s-sâ’ire ‘an Resûlillâh*. Bu risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde bir nüshası bulunmaktadır (Koğuşlar, nr. 1096/21; tanıtımı için bk. Sezgin, II/2-4 [1958], s. 255-256). Muhammed b. Ca’fer el-Kettânî eserin adını *el-Emsâl ve’l-evâ’il* şeklinde kaydetmektedir. 2. Râmhürmüzî, *Emsâlü’l-hadîs*.

Müellif, Hz. Peygamber’in çeşitli konuları açıklamak maksadıyla söylediği, çoğu Kur’an’da, bir kısmı Arap edebiyatında mevcut olan emsale benzer 140 meseli yedi cüz halinde toplayarak şerhetmiştir. Günümüze kadar gelen emsâlü’l-hadîs kitapları içinde hadisleri âyet, hadis ve şiiirlerle şerhedilen yegâne eserdir. Abdülalî Abdülhamîd el-A’zamî’nin, rivayetlerin sağlamlık derecesini belirterek ve gerekli gördüğü bazı kelimeleri açıklayarak yayımladığı kitap (Bombay 1404/1983), Emetülkerîm el-Kureşîyye tarafından Almanca bir önsöz ve geniş indekslerle birlikte neşredilmiş (Bonn 1959), el-Mektebetü’l-İslâmiyye bu baskıyı ofset olarak tekrar yayımlamıştır (İstanbul, ts.). Eserin Ahmed Abdülfettâh Temmâm tarafından yapılan neşri de titiz bir çalışma ürünüdür (Beyrut 1409/1988). 3. Ebû’ş-Şeyh, *Kitâbü’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevî*. 373 rivayeti ihtiva eden eseri Abdülalî Abdülhamîd Hâmid rivayetleri değerlendirmek suretiyle neşretmiştir (Bombay 1408/1987, 2. bs.). 4. Mâverdî, *el-Emsâl ve’l-hikem*. 300 hadis, 300 hikmetli söz ve 300 beytin on bölüm halinde incelendiği kitap Fuâd Abdülmün’im Ahmed tarafından yayımlanmıştır (İskenderiye, ts. [1402/1981], 1985). 5. Muhammed Câbir Feyyâz el-Alvânî, *el-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevî eş-şerîf*. Bir doktora çalışması olan eser (1398, Câmîatü Aynışşems) daha sonra basılmıştır (Riyad 1414/1993). 6. Muhammed el-Garavî, *el-Emsâlü’n-nebeviyye*. Çağdaş Şii âlimlerinden olan müellif, Sünnî ve Şii kaynaklarından derlediği emsâlü’l-hadîs niteliğindeki 655 rivayeti şerhederek iki cilt halinde neşretmiştir (Beyrut 1401). 7. Ukkâşe Abdülmennân et-Tıbbî (et-Tayyibî), *eş-Şahîhu’l-müsned fi’l-emsâl ve’l-hikem*. Emsale dair yeni çalışmalardan biri olan eserde 254 hadis bir araya getirilmiş ve her hadisin tahriri yapılmıştır (Kahire 1989). 8. Fevzî Abdülazîm Raslân, *el-Emsâl fi’s-sünneti’n-nebeviyye ve eşeruhâ fi’dda’ ve ila’llâh*. Bir yüksek lisans tezidir (1403). 9. Mustafa İd es-Sayâsina, *Zâhîretü’l-emsâl fi’l-kitâb ve’s-sünne ve kelâmi’l-Arab ve âşâruhá fi terbiyeti’l-ceyli’l-müslim* (Riyad 1412/1992). 10. Abdülmecîd Mahmûd Abdülmecîd, *Nażarât fıkhiyye ve terbeviyye fi emsâli’l-hadîs* (Kahire 1395/1975; Beyrut 1413/1992). Eserde hadis ilimleri ve terimleri hakkında kısa bilgi verildikten sonra müslüman-yağmur, müslüman-toprak gibi mukayeseli mesel tarzındaki hadislerden otuz beşi geniş şekilde açıklanmakta, ki-

sa ve özlü mesellerden elli sekizi de kaynaklarıyla birlikte zikredilmektedir. 11. Ali Abdülfettâh Ali, *el-Emsâlü’n-nebeviyye ve hûkmühâ* (Kahire 1413/1993). Bu eserde Hz. Peygamber’in şahsına, zühde teşvik ve fitnelere sakındırma konularına dair emsal tarzındaki yirmi üç hadis üç fasıl halinde şerhedilmiştir. 12. Mahmûd Seyyid Hasan, *Revâ’i’u’l-be-yân fi’l-emsâli’n-nebeviyye* (İskenderiye 1409/1988, 1410/1990). Resûl-i Ekrem’in fesahat ve belâgatı hakkında bilgi verilen eser emsal nevinden bazı hadislerin açıklandığı küçük hacimli bir çalışmadır. 13. Yahyâ b. Abdullah el-Muallimî, *el-Emsâl ve’s-şevâhid fi’l-hadîsi’s-şerîf* (Riyad 1414/1994).

Bunlardan başka Ebû’l-Hasan Ali b. Saîd el-Askerî’nin emsale dair eserinin 1000 hadis ihtiva ettiği (Kettânî, s. 55), Hasan b. Abdullah el-Askerî’nin de *el-Hikem ve’l-emsâlî’l-mervîyye ‘an Resûlillâh* (İbn Ebû’l-İsba’a göre *el-Emsâl ve’l-hikem min kelâmi seyyidi’l-ümem*) adlı eserinde mesel halindeki 1000 hadisi derlediği ve bunları “benzeri görülmemiş bir şekilde” şerhettiği (İbn Hayr, s. 202) kaydedilmektedir. Ayrıca Ebû Abdülganî Süleyman b. Benîn b. Halef el-Mısırî’nin *el-Akvâlü’l-Arabiyye fi’l-emsâli’n-nebeviyye*’sinden söz edilmekte (Süyûtî, I, 597), İbn Gânim diye bilinen Abdullah b. Ali b. Süleyman’ın 10.000 hadis ihtiva ettiği belirtilen *el-Fâ’ik fi’l-ke’lâmi (lafzi) r-râ’ik* adlı eserinde de emsal nevinden pek çok hadis bulunduğu belirtilmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 81; Muhammed el-Garavî, I, 12).

Konusu emsâlü’l-hadîs olmamakla beraber hadislerdeki emsale de yer veren bazı çalışmalar yapılmış olup başlıcaları şunlardır: 1. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü’l-Emsâl* (nşr. Abdülmecîd Katâmiş, Dimâşk-Beyrut 1400/1980). Müellif eserin baş tarafına hadislerden seçtiği on yedi meseli almış, ayrıca çeşitli yerlerde mesel tarzında otuzdan fazla hadise yer vermiştir. Kitabı Ebû Ubeyd el-Bekrî *Faşlü’l-makâl fi şerhi Kitâbi’l-Emsâl* adıyla şerhetmiştir (nşr. İhsan Abbas – Abdülmecîd Âbidîn, Hartum 1958; Beyrut 1971). 2. Hakîm et-Tirmizî, *el-Emsâl mine’l-Kitâb ve’s-Sünne* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1395/1975; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1409/1989). Nefis terbiyesi ve ahlâka dair meselleri ihtiva eden eserin baş tarafında Kur’an’ın Kerîm’deki emsalden yirmi dört, hadislerdeki emsalden otuz kadarı bulunmaktadır. 3. Şerîf er-Radî, *Mecâzâtü’l-âşâri’n-nebe-*

viyye (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut 1406/1986, 2. bs.). Eserde Hz. Peygamber'in pek çok meseline yer verilmiştir. 4. Kudâî, *Şihâbü'l-ahbâr* (*Müsnedü's-Şihâb*; nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Sellefî, Beyrut 1985). Emsâlü'l-hadis nevinde birçok rivayeti ihtiva etmektedir. 5. Meydânî, *Mecmû'u'l-emşâl*. Müellif, eserinin son bölümünde Resûl-i Ekrem'in mesel tarzındaki hadislerinden elli sekiz kadarını bir araya getirmiştir (bu hadislerin tahrici ve değerlendirilmesi için bk. Abdülmecîd Mahmûd Abdülmecîd, s. 393-410). 6. Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretü'l-emşâl*. Eserde emsal tarzındaki birçok hadis diğer mesellerin arasında alfabetik olarak kaydedilmiştir.

Arap edebiyatıyla ilgili bazı çalışmalar da mesele benzer hadislerle yer verildiği görülmektedir. Câhiz *el-Beyân ve't-tebyîn*'de (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn; bk. bibl.), İbn Düreyd *el-Müctehâ'nâ*'da (s. 21-35), Ebû Mansûr es-Seâlibî *et-Temşîl ve'l-muhâdâra*'da (s. 22-28) emsâlü'l-hadisten çeşitli örnekler zikretmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 447; IV, 203; VI, 31, 146; Buhârî, "İlim", 20, "Tib", 51, "Merdâ", 1, "Enbiyâ", 54, "Edeb", 83; Müslim, "Cihâd", 76, "Cum'a", 47, "Fezâ'il", 15, "Şifâtü'l-münâfikîn", 59, 60, "Zühhd", 63; Tirmizî, "Bir", 71, "Edeb", 70, 76-82; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emsâl* (nşr. Abdülmecîd Katâmiş), Beyrut 1400/1980, I, 34-38; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1395/1975, I, 15-39; Hakîm et-Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1409/1989, s. 30-43; İbn Düreyd, *el-Müctenâ* (nşr. Hâşim en-Neccî), Dimaşk 1402/1982, s. 21-55; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 54, ayrıca bk. İndeks; Seâlibî, *et-Temşîl ve'l-muhâdâra* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1983, s. 22-35; Meydânî, *Mecmû'u'l-emşâl* (Ebû'l-Fazl), IV, 44-62; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 202; İbn Ebû'l-İsbâ', *Bedî'u'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şerefi), Kahire 1377/1957, s. 6; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 597; *Keşfü'z-zunûn*, I, 167-168; II, 1086; Brockelmann, *GAL*, I, 90; *Suppl.*, II, 81; *İzâhu'l-meknûn*, II, 154; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 54-55; Sezgin, *GAS*, I, 176; a.mlf., "Üç macmû'at ar-rasâ'il", *İTED*, II/2-4 (1958), s. 255-256; Muhammed el-Garavî, *el-Emsâlü'n-nebeviyye*, Beyrut 1401, I-II; R. Sellheim, *el-Emsâlü'l-'Arabiyyetü'l-kadîme* (trc. ve nşr. Ramazan Abdüttevâb), Beyrut 1404/1984, s. 36-38; Ahmet Bulut, *Arap Dil ve Edebiyatında Emsâl* (doktora tezi, 1984), İÜ Ed. Fak. (İSAM Ktp., NMÇ, nr. 1321), s. 98-100, 109-110; Abdülmecîd Katâmiş, *el-Emsâlü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1408/1988, s. 157-174; Abdülmecîd Mahmûd Abdülmecîd, *Nazarât fîkhiyye ve terbeviyye fî emşâlü'l-hadis*, Beyrut 1413/1992; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 75; Seyyid Mehdî Hâirî, "Hadîs", *DMT*, VI, 149-150.

M. YAŞAR KANDEMİR

□ TEFSİR. Tefsir usulü ve Kur'an ilimlerinde Kur'an-ı Kerim'deki meseller ve bunlardan bahseden ilim için "emsâlü'l-Kur'an" tabiri kullanılmaktadır. Mesel kelimesi Kur'an'da altmış dokuz, bunun çoğulu olan emsal ise dokuz yerde zikredilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "msl" md.). Emsâlü'l-Kur'an, "âyetlerdeki mâna ve maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde kısa ve özlü olarak ifade edilmesi" şeklinde açıklanır (Mennâ' el-Kattân, s. 283).

Emsal her dilde ve her kültürde mevcut olup Kur'an-ı Kerim'den önceki semavî kitaplarda da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hz. Lokman'ın hikmetli sözlerinin bilinen en eski mesellerden olduğu söylenebilir. Câhiliye devrinde Araplar arasında da yaygın olan emsalın Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. Kur'an'da fesahat ve belâgatta hayli ilerlemiş bulunan Araplar'a hitap edilirken onların önemle üzerinde durdukları mesel getirme metodu uygulanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, Kur'an'ın yedi vecih üzere indirildiğini belirterek bunlardan birinin ibret alınması gereken meseller olduğunu söylemiş (Ebû Şâme el-Makdisî, s. 107), kendisi de sözlerinde emsali kullanmıştır. Her ne kadar bazı yönlerden aralarında benzerlikler bulunsa da Kur'an'ın meselleri hem lafız hem mâna bakımından gerek daha önce Arap edebiyatında mevcut olan gerekse hadislerde geçen mesellerden farklı olup Kur'an'a özgü nitelikler taşır. Kur'an'daki kıssalar da birer mesel mahiyetindedir.

Meselde esas itibarıyla bir şeyin bir veya birkaç yönden başka bir şeye benzetilmesi söz konusu olup Kur'an-ı Kerim'in getirdiği mesellerde de bu özellik açık bir şekilde görülmektedir. Meselâ kâfirler bunca delile rağmen tevhide inanmadıkları için sağır, dilsiz ve âmâyâ (meselâ bk. el-Bakara 2/171; el-A'râf 7/64), onların amelleri de fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle (İbrâhim 14/18), çöldeki seraba ve engin denizlerdeki yoğun karanlıklara (en-Nûr 24/39-40) benzetilmiştir. Dünya hayatının, yağmurun ardından yeşillenip toprağı süsleyen ve daha sonra rüzgârın tesiriyle çer çöp olarak savrulan bitkilere (Yûnus 10/24; el-Kehf 18/45-46; el-Hadîd 57/20), hakkın aydınlığa, gökten inen suya; bâtılın ise karanlığa, suyun yüzündeki köpüğe (er-Ra'd 13/16-17) benzetilmesi de böyledir. Kur'an-ı Kerim'in meselleri İslâm'ın ilk asırlarından itibaren âlimlerin ve ediplerin dikkatini çekmiş, zamanla "emsâlü'l-Kur'an"

adıyla ortaya çıkan bir ilmin konusu olmuştur (Taşkoprizâde, II, 539-540; *Keşfü'z-zunûn*, I, 168; II, 1086). İmam Şâfiî bu ilmi müctehidlerin bilmesi zaruri olan ilimler arasında göstermekte, Mâverdî de *Emsâlü'l-Kur'ân* adlı eserinin mukaddimesinde bu ilmin Kur'an ilimlerinin en önemlilerinden biri olduğunu belirtmektedir (Süyûtî, IV, 38; Keskin, s. 8).

Kur'an-ı Kerim'de mesel başlıca şu mânalarda kullanılmıştır: 1. Misal, örnek, benzer. Meselin en yaygın anlamı olup bazı âyetlerde çeşitli mesellere yer verildiği açıklanmıştır (meselâ bk. er-Ra'd 13/17; İbrâhim 14/24-26; er-Rûm 30/58; ez-Zümer 39/27). Öte yandan Allah hakkı beyan için bir sıvrisineği, hatta ondan daha zayıf bir varlığı bile misal olarak göstermekten çekinmeyeceğini bildirmiştir (el-Bakara 2/26). 2. Hal, sîret, durum. Geçmiş kavimlerin halleri, inkârcı tutum ve davranışları, bu yüzden başlarına gelen musibetler birer mesel olarak zikredilmiştir (el-Bakara 2/214; el-A'râf 7/176; ez-Zuhuruf 43/8). 3. İbret. Bazı geçmiş kavimlerin hayat hikâyelerinin ve âkîbetlerinin anlattığı âyetlerde mesel bu anlamda kullanılmıştır (meselâ bk. ez-Zuhuruf 43/56, 59). 4. Vasıf, özellik. Pek çok âyette mesel bir şeyin vasıf ve özelliklerini ortaya koymaktadır. Takvâ sahiplerine vaad edilen cennetin meseli anlatılırken onun zemininden ırmakların aktığı, yemişlerinin ve gölgesinin sürekli olduğu dile getirilir (er-Ra'd 13/35; ayrıca bk. Muhammed 47/15). "Kötü mesel âhirete inanmayanlar içindir. En yüce meseller ise Allah'a aittir" (en-Nahl 16/60) meâlindeki âyette söz edilen meseller de "sıfat" mânasındadır (ayrıca bk. el-En'âm 6/122; er-Rûm 30/27; el-Feth 48/29).

Kur'an'daki mesellerin değişik şekillerde taksimi mümkündür. 1. Basit veya mürekkep temsil tarzında olanlar. Basit temsilde benzetme cihetlerinden sadece biri gözetilir. Âmanın cahile, gören kimşenin âlime, karanlıkların dalâlete, ışığın hidayete mesel olması birer basit temsildir (er-Ra'd 13/16; Fâtır 35/19). Mürekkep temsilde ise benzetme ciheti birden fazladır. Bir buğday tanesinin önce yedi başak, sonra da her başağın 100 tane vermesi, böylece 700 taneye ulaşması şeklindeki mesel (el-Bakara 2/261), ihlâsla yapılan infakın Allah nezdinde kat kat ecirle karşılık görmesinin meselidir. 2. Duyu organlarıyla veya akılla idrak edilenler. Hz. Âdem'in topraktan yaratılmasının Hz. İsa'nın babasız yaratılmasına (Âl-i İmrân 3/59), Allah korkusunun insandan kork-